

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนแออัด

ความหมายของคำว่า "ชุมชนแออัด"

"ชุมชนแออัด" มาจากคำว่า Slum ในภาษาอังกฤษ ก่อนหน้าและช่วงปี 2503 ขณะที่ทัศนคติเดิมของเจ้าหน้าที่รัฐและบุคคลทั่วไปยังมองชุมชนแออัดเป็นสิ่งเลวร้าย เป็นแหล่งปัญหาสังคมต่าง ๆ คำเรียกชานแต่เดิมจึงเป็นภาพลบไปด้วย เช่น ใช้คำว่า "บริเวณวิบัติ" "บริเวณเสื่อมโทรม" "แหล่งอพายมูช" "แหล่งทรุดโทรม" "แหล่งเสื่อมโทรม" ต่อมาในปี 2525 คณะรัฐมนตรีขณะนั้นได้อนุมัติให้ใช้คำว่า "ชุมชนแออัด" แทนคำว่าสลัมและคำอื่น ๆ ที่ให้ความหมายในเชิงต่ำต้อย ก่อให้เกิดความรู้สึกในด้านลบต่อผู้อยู่อาศัย (โสภณ พรโชคชัย 2528 หน้า 1-2) ได้มีผู้ให้ความหมายของคำว่า "ชุมชนแออัด" แตกต่างกันไปดังนี้

สิริลักษณ์ แก้วคงยศ (2533 หน้า 6) ให้คำจำกัดความว่าหมายถึงแหล่งที่อยู่อาศัยที่มีอาคารหนาแน่นและเก่าแก่ ชำรุดทรุดโทรม ไม่เหมาะใช้เป็นที่อยู่อาศัย มีประชาชนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น ดำรงชีวิตในลักษณะต่ำกว่ามาตรฐานทั่วไปรวมทั้งมีปัญหาด้านเศรษฐกิจ สังคม และศีลธรรม อัน นิมมานเหมินท์ (2510 ไม่มีเลขหน้า) ได้ให้ความหมายว่าชุมชนแออัดหมายถึงย่านที่อยู่อาศัยในเมืองที่ประกอบด้วยอาคารเก่าแก่ชำรุดทรุดโทรม มีบริเวณที่สกปรกรุงร้าง คนอยู่อย่างแออัด ผิดสุขลักษณะต่ำกว่ามาตรฐานทำให้ไม่ปลอดภัยในด้านสุขวิทยา และอนามัย ในขณะที่ กฤตยา อาชวนิจกุล นภาพรณี หวานนท์ และศิวัชร ปกป้อง (2524 หน้า 6) ให้ความหมายว่าชุมชนแออัดเป็นที่อยู่อาศัยที่มีลักษณะเสื่อมโทรมเมื่อเปรียบเทียบกับที่อยู่อาศัยอื่น ๆ ในเขตเมืองเป็นบ้านที่อยู่อาศัยราคาถูก สภาพแวดล้อมของชุมชนไม่ดีนักบริเวณทั่วไปเป็นที่ลุ่ม และไม่มีที่ระบายน้ำก่อให้เกิดผลเสียต่อสุขภาพของผู้อยู่อาศัยเป็นอย่างมาก โสภณ พรโชคชัย (2528 หน้า 3-4) ได้นำเสนอเกณฑ์ในการพิจารณาความเป็นชุมชนแออัดโดยดูจากด้านกายภาพเป็นหลัก ด้านแรกคือมีที่ตั้งอาคารแออัด หนาแน่นและสับสนไม่เป็นระเบียบ ประการ

ต่อมาดูสภาพอาคารที่ทรุดโทรมและไม่ได้สร้างตามแบบแผน ประการสุดท้ายดูสภาพแวดล้อม ได้แก่ แยกทางเดินเท้าไม่เหมาะสม การระบายน้ำไม่เหมาะสม ชาติที่ว่างสาธารณะ การถ่ายเทอากาศไม่ดี ชาติระบบกำจัดขยะ ไม่ได้รับบริการไฟฟ้า น้ำประปาจากรัฐอย่างทั่วถึง สำหรับ คีรี วรศิริ (2516 หน้า 27) ให้คำจำกัดความว่าชุมชนแออัดเป็นแหล่งเฉพาะบริเวณที่มีอาคารแออัดไม่เป็นระเบียบและชำรุดทรุดโทรม อาคารเป็นบ้านไม้ชั้นเดียวหรือสองชั้น รวมทั้งบ้านที่สร้างด้วยวัสดุราคาถูก ไม่คงทนถาวรและไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย เช่น ฝาบ้านทำด้วยเศษไม้ขนาดต่าง ๆ ไม้ไผ่ ไม้ฉลุน้ำ สังกะสี เป็นต้น บ้านเหล่านี้ไม่มีรั้วกันเป็นสัดส่วน สภาพบริเวณเป็นที่ลุ่ม มีน้ำขังส่งกลิ่นเหม็นรบกวน ทางเดินเป็นสะพาน ไม้แผ่นและคดเคี้ยว หรือเป็นทางเข้าแคบ ๆ

จะเห็นได้ว่าคำนิยามความหมายของชุมชนแออัดที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้มีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับประสบการณ์ การรับรู้ และความสนใจของนักวิชาการแต่ละบุคคล รวมทั้งเนื่องจากชุมชนแออัดมีความแตกต่างกันอย่างหลากหลายไปตามสภาพแต่ละพื้นที่ ชุมชนแออัดในเมืองเชียงใหม่ที่มีสภาพแวดล้อมและสภาพเงื่อนไขแบบหนึ่งก็ย่อมแตกต่างจาก ชุมชนแออัดในกรุงเทพฯ ที่มีสภาพแวดล้อมและสภาพเงื่อนไขอีกแบบหนึ่ง เช่นเดียวกับที่จะต้องแตกต่างจากชุมชนแออัดในเกาะฮ่องกง เม็กซิโก นิวเดลี สหรัฐอเมริกา และในที่อื่น ๆ ดังนั้นจึงไม่อาจให้คำนิยามความหมายของชุมชนแออัดได้อย่างครบถ้วนครอบคลุมทั้งหมด แต่เพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกันในการวิจัยนี้ผู้วิจัยได้นิยาม ชุมชนแออัดว่าหมายถึง "บริเวณในเขตเมืองที่มีคนอยู่อาศัยอย่างต่ำกว่ามาตรฐานทั่วไปเมื่อเทียบกับชุมชนรอบข้าง โดยรวมในเมืองเดียวกัน ประกอบด้วยบ้านเรือนที่ทรุดโทรมเป็นส่วนใหญ่ ในสภาพทางเศรษฐกิจ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนส่วนใหญ่มีฐานะยากจน"

บทบาทของชุมชนแออัดต่อสังคม

ถึงแม้ในความเป็นจริงชุมชนแออัดจะเป็นแหล่งรวมของปัญหาต่าง ๆ มากมาย ไม่ว่าจะเป็นปัญหาการว่างงาน ปัญหาครอบครัว ปัญหาอาชญากรรม ฯลฯ แต่ในอีกแง่หนึ่ง ชุมชนแออัดก็มีบทบาทในด้านที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยรวมเช่นกัน ได้มีผู้สนับสนุนแนวคิดดังกล่าวดังนี้

All rights reserved

โสภณ พรโชคชัย (2528 หน้า 11-12) ได้ให้ข้อสรุปที่สอดคล้องในทำนองเดียวกันกับการศึกษาของผู้รู้หลาย ๆ ท่าน ทั้งจากประสบการณ์ใน/และต่างประเทศ ได้ชี้ให้เห็นว่า ชุมชนแออัดมีบทบาทในด้านที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม 3 ประการ คือ ประการแรก ชุมชนแออัด เป็นแหล่งแรงงานราคาถูกสำหรับรับใช้กิจกรรมหลาย ๆ ส่วนในเมือง รวมทั้งเป็นสื่อกลางนำสินค้าเข้าถึงตัวผู้บริโภคอย่างทั่วถึง ในรูปของ "หาบเร่" ประการที่สอง ชุมชนแออัดช่วยแบ่งเบาภาระรับผิดชอบการจัดการที่อยู่ในเขตเมืองของภาครัฐและเอกชน ประสิทธิภาพของกลไกดังกล่าวทำให้ในเขตเมืองของไทยไม่มีปรากฏการณ์คนยากจนนอนเกลื่อนกลาดริมทางเท้าเหมือนในอินเดียและประเทศอื่น ประการสุดท้าย ชุมชนแออัดซึ่งมีลักษณะผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมแบบเมืองกับชนบท เป็นเสมือนจุดเชื่อมให้คนจากชนบทที่เข้ามาอยู่เมือง ได้เกิดการเรียนรู้ ค่อย ๆ ปรับตัวเข้ากับลักษณะของสังคมเมือง ได้อย่างมั่นคง รวมทั้งมีกระบวนการช่วยเหลือกันและกันในการแสวงหางาน ฯลฯ ระหว่างผู้อาศัยอยู่ก่อน ในชุมชนกับผู้มาใหม่ อรรถัย อาจอ่ำ (2531 หน้า 1-2) ได้ชี้ว่าอาชีพที่หลากหลายโดยส่วนใหญ่ เป็นกรรมกรรับจ้าง ค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ ฯลฯ เหล่านี้ของคนในชุมชนแออัดมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อระบบเศรษฐกิจและการพัฒนาทางเศรษฐกิจของเมือง เนื่องจากมีธุรกิจหรือการผลิตหลายอย่าง ได้อาศัยแรงงานราคาถูกจากชุมชนแออัดเพื่อลดต้นทุนการผลิต

2.2 กระบวนการเผยแพร่ ส่งเสริม และสนับสนุนการจัดตั้งองค์กรเพื่อการหนึ่งตนเอง

อัน นิมมานเหมินท์ (2521 หน้า 7-12) ได้ให้ข้อเสนอแนะในการส่งเสริมกิจกรรมสหกรณ์สำหรับรัฐและองค์กรภายนอกผู้มีส่วนเกี่ยวข้องว่า เนื่องจากกิจกรรมสหกรณ์เป็นวิถีดำเนินงานเน้นความร่วมมือร่วมใจของสมาชิกให้ต้องมาด้วยความสนใจรับผิดชอบและรักษาผลประโยชน์ร่วมกัน จึงเท่ากับเป็นเรื่องจากเบื้องล่างสู่เบื้องบน ดังนั้น องค์กรรัฐหรือผู้เกี่ยวข้องควรเข้าไปเกี่ยวข้องแต่น้อย การสนับสนุนควรทำในรูปให้เขาได้รับการฝึกอบรมและให้มีโอกาสได้หัดดำเนินการด้วยตนเอง

ผลการวิจัยของ เกียรติศักดิ์ ปัทมเรชา (2531 หน้า 73-74) พบว่าปัญหาอุปสรรคสำคัญในการดำเนินกิจกรรมสหกรณ์การเกษตรคือสมาชิกมีความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการสหกรณ์ในระดับต่ำ เขาได้เสนอว่ากระบวนการส่งเสริมควรให้ความสำคัญกับการให้การศึกษาแก่สมาชิกให้มาก โดยเพิ่ม

เนื้อหาทางวิชาการในการประชุมกลุ่ม หรือเพิ่มจำนวนครั้งในการประชุมกลุ่ม รวมทั้งให้มีการ สลับเปลี่ยนหมุนเวียนตัวแทนในการเข้าไปร่วมประชุมใหญ่เพื่อให้สมาชิกคนอื่น ๆ ได้มีประสบการณ์ โดยตรงจากการเข้าร่วมประชุมใหญ่

ในการศึกษาของ กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ (2530 หน้า 8) สำหรับการส่งเสริมกิจกรรมทางเศรษฐกิจในพื้นที่ชนบท โดยผ่านองค์กรเพื่อการพึ่งตนเองของ ประชาชน พบว่าประชาชนที่ยากจนในชนบทมีศักยภาพที่จะช่วยเหลือตนเองได้ แต่ศักยภาพดังกล่าว ถูกปิดกั้นมิให้แสดงออกมา เนื่องจากเงื่อนไขภายใน เช่น ความรู้สึกนึกคิดที่คนยากจนมีต่อตนเอง และเงื่อนไขภายนอก เช่น ระบบกักขังเงินที่ต้องเสียดอกเบี้ยสูง ๆ ดังนั้นกระบวนการทำงาน ขององค์กรพัฒนาต่าง ๆ จะต้องมุ่งเน้นปลดปล่อยแนวคิดเก่า ๆ พร้อมนำเสนอแนวคิดใหม่ที่สัมพันธ์ กับหลักการพึ่งตนเอง เพื่อเปลี่ยนแปลงภาพพจน์การมองตนเองและภาพพจน์ที่มีต่อคนจนด้วยกันเอง และปลดปล่อยเงื่อนไข วิธีการปฏิบัติและสถาบันแบบเก่าให้หมดไป สร้างสรรค์ใหม่ทดแทน ใน การศึกษานี้ได้ให้ข้อเสนอแนะสำหรับการส่งเสริม สนับสนุนองค์กรเพื่อการพึ่งตนเองว่าควรมีการ จัดหาแหล่งทรัพยากรในระดับท้องถิ่นให้มากขึ้น โดยในชนบทแหล่งทรัพยากรมี 2 ลักษณะ คือ แหล่งทรัพยากรที่พึ่งพาอาศัยกัน ส่วนใหญ่จะอยู่ในชุมชน และ แหล่งทรัพยากรที่มีลักษณะเอาเปรียบ ส่วนใหญ่จะอยู่นอกชุมชน การช่วยเหลือต้องเน้นลักษณะแรกเพื่อให้ทดแทนลักษณะที่สอง และ ควรกระตุ้นให้มีการก่อตั้ง/พัฒนาองค์กรประชาชนให้มีปริมาณเพิ่มมากขึ้น ให้มีความเข้มแข็ง โดย อาจตั้งกลุ่มย่อยที่สนองความต้องการเฉพาะด้านของสมาชิก หรือให้กลุ่มทำโครงการแทรกตัวเอง เข้าไปในโครงสร้างกิจกรรมของชุมชนที่มีอยู่แล้ว เพื่อมิให้เกิดการแปลกแยกตัวเองไปจากชุมชน (alienated) (กาญจนา แก้วเทพ และ กนกศักดิ์ แก้วเทพ 2530 หน้า 208 - 209) เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษา วิเคราะห์ และสรุปผล จึงควรทำความเข้าใจแนวคิดและหลักการ เบื้องต้นของสหกรณ์เครดิตยูเนียนด้วย ในที่นี้จึงขอสรุปโดยย่อ ได้ว่า

กิจกรรมสหกรณ์เป็นวิธีปฏิบัติงานที่เป็นสายกลาง ไม่จำกัดลัทธิทางการเมือง โดยอาศัย ความร่วมมือร่วมใจของสมาชิกบนพื้นฐานความเสมอภาค ยุติธรรม ไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง โดย เฉพาะในหลักการที่เน้นให้สมาชิกมีสิทธิเสมอภาคกัน ทุกคนมีสิทธิแสดงความคิดเห็นเท่าเทียมกัน ในการตัดสินใจจะใช้เสียงข้างมากในที่ประชุมเป็นหลัก กำหนด 1 คนต่อ 1 เสียง โดยไม่คำนึง

ถึงกำลังทางเศรษฐกิจของสมาชิกคนใดคนหนึ่ง ซึ่งแตกต่างจากการดำเนินธุรกิจในรูปแบบทั่วไปที่
อำนาจการตัดสินใจขึ้นอยู่กับกำลังทางเศรษฐกิจของสมาชิกเป็นหลัก สมาชิกคนใดถือหุ้นมากก็จะ
ยังมีอำนาจการตัดสินใจมากขึ้นตามไปด้วย

สหกรณ์หมายถึงคณะบุคคลที่ร่วมกันดำเนินกิจการ เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามความ
สมัครใจของตนเอง ในฐานะเป็นมนุษย์เท่ากัน มีสิทธิเสมอภาคกัน และได้จดทะเบียนตามพระราช
บัญญัติสหกรณ์

เป้าหมายหลักของ เครดิตยูเนียน ซึ่งจัดเป็นสหกรณ์ออมทรัพย์รูปแบบหนึ่งก็เช่นเดียวกัน
กับเป้าหมายสูงสุดของกิจกรรมสหกรณ์ทุกประเภท กล่าวคือ เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจ (การเงิน)
ควบคู่ไปกับการพัฒนาคน (คุณธรรม จิตใจ) แก่สมาชิก โดยมีหลักการที่เครดิตยูเนียนปลูกฝังให้
สมาชิกยึดถือเรียกว่า จิตตารมณ์ หรือคุณธรรม 5 ประการ ประกอบด้วย ความซื่อสัตย์ ความ
เสียสละ ความรับผิดชอบ ความเห็นใจกัน ความไว้วางใจกัน

2.3 ความสำเร็จและปัจจัยที่สัมพันธ์กับความสำเร็จของการจัดตั้งและการดำเนินงานขององค์กร เพื่อการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจในชุมชนแออัด

ในส่วนของความสำเร็จ กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ (2530 หน้า
100-104) ได้เสนอตัวแปรที่บ่งชี้ความสำเร็จขององค์กรเพื่อการพึ่งตนเองของประชาชนกว่ามี 2
ตัวแปร คือ ความเป็นอิสระขององค์กรและการมีส่วนร่วมของประชาชน (การมีส่วนร่วมของ
ประชาชน เช่น ร่วมใช้พลังกลุ่มควบคุมสมาชิกที่มีพฤติกรรมเบี่ยงเบน) และผลกระทบขององค์
การต่อชุมชน

อรทัย อาจอ่ำ (2531 หน้า 66-67) ได้ศึกษาพบว่าตัวแปรสำคัญที่ทำให้การจัดตั้ง
องค์กรเพื่อการพึ่งตนเองของชาวชุมชนแออัด (สหกรณ์เคหสถานชุมชนแข่งกี) ประสบความสำเร็จ
คือ ศักยภาพและภูมิปัญญาของผู้นำ ความเสียสละความเอาใจใส่ในปัญหาของผู้นำ ความมีอิสระ
ในการคิดไตร่ตรองปัญหาร่วมกันของคนในชุมชน ความต้องการในหลักประกันของชาวชุมชน
(เห็นประโยชน์ร่วมกัน) และ ความเชื่อมั่นในศักยภาพและภูมิปัญญาของตนเองของชุมชน

ตามปรัชญาพื้นฐานของการวิจัยเชิงคุณภาพถือว่าการกระทำของบุคคล ปรากฏการณ์ทางสังคมจะมีความสัมพันธ์ ไม่โดยทางตรงก็โดยทางอ้อม กับสิ่งอื่น ๆ ด้วย ดังนั้น ปัจจัยหลายประการที่ทำให้คนในชุมชนแออัดมีลักษณะแบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรม ความรู้สึกนึกคิด บุคลิกภาพ ฯลฯ เป็นแบบอย่างเฉพาะของตน จึงอาจส่งผลต่อความสำเร็จของการจัดตั้งและการดำเนินงานขององค์กรเพื่อการพึ่งตนเองในชุมชนได้เช่นกัน มีนักวิชาการหลายท่านกล่าวถึงดังนี้

ในเรื่องความสัมพันธ์ของคนในชุมชนแออัด สมพงษ์ พัดปุย (2527 หน้า 72-74) ได้ศึกษาพบว่าคนในชุมชนแออัดโดยทั่วไปจะมีความสัมพันธ์กันตามธรรมชาติ ความสัมพันธ์นั้นเกิดขึ้นเนื่องจากความจำเป็นของอาชีพที่ต้องพึ่งพากัน ความจำเป็นของการมีปัญหาร่วมกัน เป็นเครือญาติกัน มีลักษณะร่วมทางประเพณีความเชื่อและศาสนาเดียวกัน เช่นเดียวกับการรวมกลุ่มที่ส่วนใหญ่เกิดโดยธรรมชาติและมักมีลักษณะผลประโยชน์เฉพาะหน้าเฉพาะส่วน ส่วนนอกรัย อาจอ่ำ (2531 หน้า 5) ได้กล่าวถึงการรวมตัวกันของคนในชุมชนแออัดในเมืองเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนว่าเป็นไปอย่างหลวม ๆ เมื่อเปรียบเทียบกับสังคมหมู่บ้านในเขตชนบท การรวมตัวกันของชาวชุมชนจะเหนียวแน่นมากเมื่อชุมชนกำลังเผชิญกับการไล่ที่ แต่เมื่อผ่านพ้นขั้นตอนการเจรจาต่อรองกับเจ้าของที่ดินไปแล้ว เกลียวที่เหนียวแน่นดังกล่าวจะค่อย ๆ คลายตัวออกทีละน้อย ซึ่งเมื่อเทียบกับลำดับขั้นความต้องการของมนุษย์ (Hierachy of Needs) 5 ระดับ ตามทฤษฎีแรงจูงใจของมาสโลว์ (Maslow's General of Human Motivation) แล้ว การรวมกลุ่มของชาวชุมชนแออัดจะจัดอยู่ในระดับต่ำ (Lower Order Needs) ซึ่งมี 3 ระดับ ได้แก่

ระดับที่ 1 ความต้องการทางด้านร่างกาย เป็นความต้องการพื้นฐานต่ำสุดของมนุษย์ เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค ความต้องการทางเพศ

ระดับที่ 2 ความต้องการด้านความมั่นคงปลอดภัย

ระดับที่ 3 ความต้องการด้านสังคม เป็นความต้องการความรักความชอบ ความรู้สึกเป็นเจ้าของในการมีสัมพันธภาพระหว่างตนกับผู้อื่น

(วันชัย บุญสุวรรณ์ 2531 หน้า 2-3)

ความเห็นในเรื่องการรวมตัวที่เป็นไปอย่างหลวม ๆ นี้ ตรงกับแนวคิดของนักวิชาการทางมานุษยวิทยาหลายท่าน อันประกอบไปด้วย เอมบริ (Embree) ชาร์ป (Sharp) วิลสัน (Wilson) และฟิลลิปส์ (Phillips) ที่มีความเห็นสอดคล้องกันว่า โครงสร้างทางสังคมของไทยมีลักษณะเป็น โครงสร้างหลวม ๆ ("loosely structured" social system) กล่าวคือ คนไทยจะมีความเป็นปัจเจกชนสูง ไม่ค่อยยึดถือกฎระเบียบของสังคมมากนักโดยมีการความรับผิดชอบต่อสังคมน้อยที่สุด สังคมไทยได้เปิดโอกาสให้ปัจเจกชนมีพฤติกรรมที่จะแปรผันอย่างไรก็ได้ใน ขณะที่พอตเตอร์ (Potter) (2526 หน้า 2-18) ได้สรุปจากผลการศึกษาของเขาเองว่า โครงสร้างทางสังคมของไทยมีลักษณะเป็นโครงสร้างที่แน่นอน ไม่ได้หลวมเหมือนดังที่นักวิชาการดังกล่าวข้างต้นกล่าวไว้แต่อย่างใด

โสภณ พรโชคชัย (2528 หน้า 68) ชี้ให้เห็นว่าชุมชนแออัดมีลักษณะผสมผสานของวัฒนธรรม 2 แบบ ระหว่างเมืองกับชนบท อาทิเช่น แบบแผนการรวมกลุ่ม มีการรวมกลุ่มบ้างแต่ไม่เด่นชัดเท่าชนบท ในขณะที่เดียวกันเน้นลักษณะปัจเจกบุคคลแต่ก็ไม่มากเท่าชาวเมืองทั่วไปจริง ๆ ส่วนแบบแผนความสัมพันธ์ ความเข้มข้นของระบบอาวุโส (Seniority) มีน้อยกว่าชนบท แต่ก็ไม่เข้าลักษณะเสรีนิยมทั้งหมด มีการเกื้อกูลเพื่อประโยชน์ซึ่งกันและกันในระบบอุปถัมภ์ (patron-client relationship) เช่น หัวหน้ากับลูกมือ ลูกพี่กับลูกน้อง เป็นต้น

เกี่ยวกับการปรับตัวของคนในชุมชนแออัด ได้มีนักวิชาการที่มีความเห็นขัดแย้งกัน 2 แนวทางดังนี้ ออสการ์ หลุยส์ (Oscar Lewis) ได้เสนอว่าคนยากจนในชุมชนแออัดจะมี "วัฒนธรรมแห่งความยากจน" (Culture of Poverty) อยู่ วัฒนธรรมนี้ช่วยให้คนยากจนปรับความคิด ทำให้อยู่ในชุมชนแออัดได้ มีการถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง ทำให้คนเหล่านี้ขาดความพร้อมในการเปลี่ยนแปลงสภาพเงื่อนไขและสภาวะแวดล้อมต่าง ๆ รอบตัวที่อาจมีโอกาสนั้นอยู่ ส่วนอีกแนวทางหนึ่ง นักวิชาการอันประกอบไปด้วย โรเบิร์ตส์ (Roberts 1978) แมคกี (McGee 1979) พอร์เตส และวัลตัน (Portes/Walton 1981) และ เอเวอร์ส (Evers 1982) มองว่าคนจนในชุมชนแออัดสามารถปรับตัวเข้ากับ "โอกาส" และ "สถานการณ์" ได้ถ้าโอกาสนั้นมี มิใช่จะจมอยู่ใน "วัฒนธรรมแห่งความยากจน" ดังที่ ออสการ์ หลุยส์ ได้เสนอไว้ (อรทัย อาจอ่ำ 2531 หน้า 8-9)

อคิด ริฟินด์ และคณะ (2525 หน้า 39-63) เห็นว่าปัญหาของผู้อยู่อาศัยในชุมชนแออัดโดยทั่วไปได้แก่ ปัญหาขาดความมั่นคงในที่อยู่อาศัย ปัญหาขาดความมั่นคงในการทำงาน ปัญหาเรื่องหนี้สินและการกู้ยืมเงินลงทุนที่ต้องเสียดอกเบี้ยสูง ปัญหาความสัมพันธ์กับหน่วยงานและบุคคลภายนอก อาทิเช่น การติดต่อกับหน่วยงานราชการ ความเหลื่อมล้ำในการได้รับบริการ การถูกเอารัดเอาเปรียบโดยผู้มีความรู้และมีทุนทรัพย์ ฯลฯ และปัญหาความต้องการบริการด้านกฎหมาย นั่นคือ ความไม่ทราบในสิทธิของตนเองตามกฎหมายในฐานะลูกจ้างกับนายจ้าง และในฐานะผู้อยู่อาศัยกับเจ้าของที่ดิน ฯลฯ ส่วน โสภณ พรโชคชัย (2528 หน้า 52-53) ได้วิเคราะห์ปัญหาชุมชนแออัดในภาพรวมว่ามี 3 ระดับ คือ ปัญหาการไล่รื้อ ปัญหาระดับชุมชน-ได้แก่บริการพื้นฐาน (ทางเดิน ท่อระบายน้ำ ไฟฟ้า ฯลฯ) และปัญหาระดับปัจเจกบุคคล เช่น ยาเสพติด โสภณดี ปัญหาครอบครัว ฯลฯ การจะวิเคราะห์ว่าปัญหาใดเป็นปัญหาหลักของชุมชน ขึ้นกับสภาพการแต่ละชุมชนเป็นเกณฑ์ เช่น ชุมชนที่มีการไล่รื้อ ปัญหาหลักของชุมชนก็จะได้แก่การไล่รื้อ โดยคนในชุมชนจะไม่สนใจปัญหาอื่น ๆ เท่าใดนัก หรือชุมชนที่ไม่มีมีการไล่รื้อ แต่มีปัญหาโครงสร้างพื้นฐาน ปัญหานี้ก็จะพุ่งขึ้นเป็นปัญหาหลักของชุมชน สำหรับปัจจัยที่อาจเป็นอุปสรรคต่อความสำเร็จของการดำเนินกิจกรรมสหกรณ์ออมทรัพย์จำนอง สมประสงค์ ได้เสนอว่ามีอยู่ 4 ประการ คือ การต้องแข่งขันกับธุรกิจอื่น เช่น ธนาคาร บริษัทเงินทุน นายทุนเงินกู้ การทุจริตต่อหน้าที่ของผู้เกี่ยวข้องที่อาจส่งผลต่อความไม่ไว้วางใจในความมั่นคงของสหกรณ์ของสมาชิก การมีหนี้สูญเนื่องจากสมาชิกมีรายได้ประจำไม่แน่นอน และประการสุดท้ายคือการขาดทุน (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช 2533 หน้า 298-299)

2.4 ผลกระทบที่องค์กรเพื่อการพึ่งตนเองมีต่อคนในชุมชน

ได้มีการศึกษาถึงผลกระทบที่องค์กรเพื่อการพึ่งตนเองมีต่อคนในชุมชนอยู่พอสมควร ดังจะกล่าวต่อไปนี้

การศึกษาของสำนักนายกรัฐมนตรীর่วมกับกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ พบว่าสหกรณ์การเกษตรเมืองจะเขียง เทร่าส่งผลทำให้สมาชิกเกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านเศรษฐกิจมากที่สุด คือ ทำให้เกิดรายได้รวม - เกิดความต้องการการกู้เงิน - มีขนาดที่ดินของตนเองและการเช่าที่ -

มีการขายผลผลิตโดยการรวมกลุ่มกันเพื่อแก้ไขปัญหาพ่อค้าคนกลางมากกว่าคนที่ไม่ได้เป็นสมาชิก ส่วนในด้านสังคม สหกรณ์ฯ ส่งผลต่อสมาชิกน้อย อาทิเช่น ทำให้สมาชิกเชื่อมั่นในความซื่อสัตย์ซึ้งมากกว่าเชื่อโชคชะตา ฯลฯ (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ 2514 หน้า 1-3)

อรรถัย อาจอ่ำ (2531 หน้า 67-70) ได้ศึกษาพบว่าผลกระทบที่เกิดจากการจัดตั้งองค์กรเพื่อการพึ่งตนเองของชาวชุมชนแออัดทำให้ชาวชุมชนเกิดการเรียนรู้จากการทำงานร่วมกัน (เกิดการยอมรับกันและกันระหว่างคนจนกับคนรวย) ชาวชุมชนกล้าแสดงออกมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะคนจน เกิดการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยร่วมกัน เกิดกิจกรรมกลุ่มอื่นตามมา เช่น กลุ่มออมทรัพย์ ผลการศึกษาของกาญจนา แก้วเทพ และ กนกศักดิ์ แก้วเทพ (2530 หน้า 206-208) พบว่าองค์กรเพื่อการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ (สหกรณ์ออมทรัพย์ ธนาคารข้าว ธนาคารควาย ธนาคารปุย กลุ่มแม่บ้านกิจสงเคราะห์ ธนาคารยา ฯลฯ) ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนในด้านเศรษฐกิจทำให้ประชาชนสามารถช่วยเหลือตนเองได้ในเรื่องปัจจัยสี่ ประชาชนมีอิสระทางด้านการเงินระดับหนึ่ง (financial autonomy) และมีรายได้ส่วนเกินนำไปขยายสู่กิจกรรมเศรษฐกิจอื่น ๆ ส่วนในด้านสังคม เกิดผลกระทบด้านอำนาจการตัดสินใจ การรวมกลุ่ม ความสามัคคีระหว่างคนในระดับเดียวกัน-บนพื้นฐานความเท่าเทียมกัน (horizontal solidarity) การรื้อฟื้นคุณค่าที่ดีในวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน และการเห็นคุณค่าในหลักศาสนา

2.5 สมมติฐานการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานแนวคิดที่ว่า คนในชุมชนแออัดมีศักยภาพที่จะพัฒนาตัวเองได้ ถ้าหากเขามีโอกาส มิใช่จะจมอยู่ในวัฒนธรรมแห่งความยากจนเสมอไป